

II. PRACE BADAWCZE

JADWIGA IZDEBSKA

Uniwersytet w Białymstoku

WYKORZYSTANIE WYTWORÓW DZIAŁALNOŚCI DZIECKA W BADANIACH NAD MEDIAMI ELEKTRONICZNYMI

ABSTRACT. Izdebska Jadwiga, *Wykorzystanie wytworów dziecka w badaniach nad mediami elektronicznymi* [Using productive activity of children in studies on electronic media] "Neodidagmata" 29/30, Poznań 2008, Adam Mickiewicz University Press, pp. 87-91. ISBN 978-83-232-1908-8, ISSN 0077-653X.

The text concerns some methodological aspects of studies on media in child life. The possibilities of using different projection techniques such as unfinished story and unfinished sentence have been presented. The analysis of the contents of child productive activity like drawing, essay, description, story, poems and letters have also been shown. These techniques determine a variety of a child ability to think, to name different situations and reactions in media. The study with above techniques allow the answer to the question concerning a child development resulting from daily contact with media.

Jadwiga Izdebska, Zakład Pedagogiki Społecznej, Uniwersytet w Białymstoku, ul. Świerkowska 20, 15-328 Białystok, Polska-Poland.

W opracowaniu pragnę przedstawić niektóre kwestie metodologiczne związane z wykorzystaniem wytworów działalności dziecka (jak np. wypracowanie, opis, opowiadanie, list, wiersze, rysunek, test niedokończonych zdań, niedokończonego opowiadania) w badaniach dotyczących relacji dziecko – media elektroniczne. Wychodząc od nasuwających się dzisiaj nowych pytań – problemów badawczych związanych z mediami – skoncentruję się na wybranych przesłankach metodologicznych.

Przemiany zachodzące w sferze kultury, związane z rozwojem telewizji, komputera, Internetu, „narzuciły” dzieciom audiowizualne doświadczenie świata. Start współczesnych dzieci w kulturze rozpoczyna się od kontaktu z telewizją i innymi elektronicznymi mediami. Dziecko niemalże od początku swojego życia, permanentnie, codziennie, często przez wiele godzin „zanurza się” w świat mediów, nawiązując z nim określone relacje. Dlatego

też dzieciństwo współczesnych dzieci nie bez podstaw nazywane jest telewizyjnym, medialnym, multimedialnym, sieciowym¹.

Nowa, rozszerzająca się przestrzeń życia dziecka, przestrzeń informacyjna wzbudza szereg refleksji pedagogicznych, pytań dotyczących relacji, jakie zachodzą między dzieckiem a mediami, zwłaszcza skutków tych relacji, zarówno o charakterze pozytywnym wychowawczo, jak i destrukcyjnym. Ważne stają się pytania badawcze o to: czy oraz w jakim stopniu i zakresie media elektroniczne mogą stwarzać dzieciom nowe szanse rozwoju, kiedy występują zagrożenia; na czym polega owa nowa jakość kontaktów dziecka z mediami, multimediami; co dzieje się z dzieckiem w „globalnej wiosce”, jakie zmiany w nim zachodzą; czy wizualny, medialny kontakt z kulturą nie zubaża wyobraźni dziecięcej, wrażliwości; jaki jest dziecięcy świat przeżyć, doświadczeń, których źródłem są media.

Najistotniejszym, jak sądzę, problemem badawczym jest próba odpowiedzi na pytania: co dzieje się z dzieckiem w świecie mediów elektronicznych, co dzieje się w dziecku, kim ono się staje, jakie relacje zachodzą między dzieckiem a mediami, jakie są ich skutki (pozytywne oraz destruktywne), jak ono ocenia, jaką wartość i znaczenie nadaje różnym sytuacjom, zjawiskom ukazywanym na szklanym ekranie, jaki buduje obraz świata w wyniku korzystania z różnych przekazów medialnych?

Poszukując odpowiedzi i zrozumienia wyżej wymienionych kwestii, należałoby przyjąć w badaniach podejście jakościowe. Śledzenie „[...] autentycznych przeżyć, przeświadczeń i motywów zachowań jest możliwe tylko poprzez odwołanie się do subiektywnego doświadczenia człowieka”². Badanie doświadczenia indywidualnego jest poznawaniem indywidualnych znaczeń i próbą zrozumienia przez badacza subiektywnej wrażliwości, przeżyć, doświadczeń człowieka. Posługując się metodami jakościowymi, można docierać „w głąb” analizowanego zjawiska i próbować zrozumieć sens, istotę, wartość, jaką przypisuje mu badana osoba³.

Aby dotrzeć do dziecka, jego doświadczeń i przeżyć, próbując odpowiedzieć na pytanie, co dziecko nie tylko wie na określony temat, ale jak postrzega różne fakty, sytuacje ukazywane na szklanym ekranie, jak ocenia, wartościuje, należałoby poszukiwać takich technik badawczych, które pozwoliłyby badaczowi na uzyskanie jakościowych danych dotyczących indywidualnego, wewnętrznego świata dziecka, zrozumieć, co dzieje się

¹ Zob. np.: W. Strykowski (red.), *Media a edukacja*, t. 1, Poznań 1997, t. 2, Poznań 1998, t. 3, Poznań 2000; J. Izdebska, *Rodzina, dziecko, telewizja. Szanse wychowawcze i zagrożenia telewizji*, Białystok 1996.

² T. Pilch, *Zasady badań pedagogicznych*, Warszawa 1995; Z. Dołęga, *Rozumienie samotności przez dzieci i młodzież*, „Psychologia Wychowawcza” 1997, nr 5, s. 436.

³ Szerzej: T. Bauman, *O możliwości zastosowania metod jakościowych w badaniach pedagogicznych*, [w:] T. Pilch, *Zasady...*, op. cit.

z nim w wyniku codziennych kontaktów z mediami. Wydaje się, że bogatym źródłem poznawania i zrozumienia tych problemów mogłyby być wytwory działalności dziecka, takie jak: wypracowanie, opis, opowiadanie na określony temat, poezja dziecięca, rysunek, pamiętniki, listy oraz techniki projekcyjne – niedokończonych zdań, test niedokończonego opowiadania.

W badaniach pedagogicznych obejmujących dzieci – gdy trudno jest od nich uzyskać określone informacje za pomocą np. wywiadu, rozmowy, ankiety – przydatne stają się techniki nazywane analizą treści, np. programów telewizyjnych i innych przekazów medialnych, dokumentów, wytworów działalności dziecka (listy, wiersze, wypracowania, rysunki). Analiza ich treści może dać materiał znacznie wszechstronniejszy, informacje bardziej osobiste, „intymne” niż np. socjogram, wywiad itp. Analiza treści wytworów działalności dziecka dostarcza wiedzy o jego przeżyciach, doświadczeniach, pragnieniach⁴. Technika ta może być wykorzystana w badaniach zainteresowań medialnych dzieci, motywów korzystania, ale przede wszystkim skutków pozytywnych i destrukcyjnych relacji dziecko – media, dotyczących sfery poznawczej, emocjonalnej, behawioralnej, społecznych kontaktów, obrazu świata tworzonego przez dzieci, kształtowania tożsamości kulturowej. Materiał badawczy uzyskany tą drogą ma charakter głównie jakościowy.

Istotną rolę w badaniach związanych z miejscem i rolą mediów elektronicznych w życiu dziecka spełnić mogą techniki projekcyjne, umożliwiające uzyskanie jakościowych danych, dotyczących indywidualnego, wewnętrznego świata badanej osoby⁵.

Projekcję rozumieć należy nie tylko jako proces ujawniania nieświadomych popędów, motywów, lecz także jako projekcję wszystkich dynamicznych mechanizmów funkcjonowania osobowości, które ukierunkowują czynności człowieka. Osoba badana reaguje zgodnie ze swoimi ukrytymi, ale także jawnymi potrzebami, pragnieniami. Metody projekcyjne pozwalają poznać, jak osoba badana postrzega świat, stosunek do samej siebie, innych osób, otaczającej rzeczywistości.

Dziecko w sytuacji wieloznacznej i niejasnej ujawnia w swoich relacjach własne potrzeby oraz stany emocjonalne. W badaniach metodą projekcyjną dziecko otrzymuje krótką, ogólną tylko instrukcję, co pozwala mu na różnorodną interpretację. W ten sposób uruchamia się proces projekcji, czyli

⁴ T. Pilch, *Zasady...*, op. cit.; S. Nowak, *Metody badań socjologicznych*, Warszawa 1965; W. Zaczyński, *Praca badawcza nauczyciela*, Warszawa 1968; M. Łobocki, *Metody badań pedagogicznych*, Warszawa 1978.

⁵ H. Sęk (red.), *Metody projekcyjne. Tradycja i współczesność*, Poznań 1984; H. Sęk, *Projekcja, procesy poznawcze i wybrane założenia metod projekcyjnych*, [w:] W.J. Paluchowski (red.), *Z zagadnień diagnostyki osobowości*, Wrocław 1983; J. Rembowski, *Metoda projekcyjna w psychologii dzieci i młodzieży*, Warszawa 1975.

nadawania własnych indywidualnych znaczeń niejasnym do końca sytuacjom, bodźcom.

Przykładem technik projekcyjnych, mających swoje zastosowanie w badaniach relacji dziecko – media, mogą być: niedokończone zdania, niedokończony opowiadanie, rysunek (rysunek zaliczany do wytworów działalności dziecka) na określony temat.

Zdania niedokończone⁶ w związku z tym, że zawierają kilkuwyrazowy początek zadania, pełnią rolę pobudzającą dziecko do wypowiedzi, do określonych skojarzeń. Technika ta służy do badania nieświadomych obszarów psychiki, jak też treści uświadomionych, których osoba nie chce lub nie może ujawnić z powodu np. lęku, braku odwagi itp. Dzięki badaniom z wykorzystaniem tej techniki możemy poznać emocjonalną i motywacyjną sferę osobowości dziecka.

Test opowiadania niedokończonego pozwala dziecku na swobodną ekspresję słowną. Projektując dokończenie, wyraża ono (dzięki mechanizmowi projekcji) swoje myśli, uczucia, przeżycia, dążenia, nastawienia, oceny, ujawnia to, czego samo nie jest świadome i nie może wyrazić w zwykłej rozmowie. Zastosowanie tej techniki pozwala badaczowi poznać przeżycia, postawy dziecka wobec rzeczywistości, innych osób, wartości.

Informacje na temat dziecka, jego relacji z mediami można uzyskać wykorzystując technikę rysunku. Rysunek⁷ jako wytwór działalności pozwala dotrzeć do świata dziecka i jest naturalną formą ekspresji przeżyć, doświadczeń, zainteresowań, wiedzy, także obaw dziecięcych. Ma zawsze określony temat, który zobowiązuje dziecko do zaprezentowania pewnej wiedzy o sobie, innych osobach, otoczeniu. W rysunku ujawnia ono własne procesy motywacyjne, postawy, pragnienia. Technika jest łatwa do zastosowania, może być wykorzystywana w badaniach dziecka w kontekście różnych relacji z mediami elektronicznymi (telewizja, komputer, Internet, wideo, telefon komórkowy). Można tą drogą uzyskać bogaty materiał badawczy na temat: zakresu i charakteru odbioru przez dziecko określonych przekazów medialnych, doświadczeń, jakie zdobywa, przeżyć, które mu towarzyszą w kontaktach z mediami, obrazu świata, jaki tworzy pod wpływem oglądanych programów itp.⁸

⁶ B. Pietkiewicz, E. Sokołowska, *Nowe spojrzenie na Test Zdań Niedokończonych Rottera*, „Nowiny Psychologiczne” 1997, nr 1; S. Kowalik, *Wybrane techniki projekcyjne*, [w:] H. Sęk (red.), *Metody projekcyjne...*, op. cit.

⁷ B. Hornowski, *Badania nad rozwojem psychicznym dzieci i młodzieży na podstawie rysunku postaci ludzkiej*, Wrocław 1982; M. Braun-Gałkowska, *Metody badania systemu rodzinnego*, Lublin 1991; A. Frydrychowicz, *Rysunek rodziny. Projekcyjna metoda badania stosunków rodzinnych*, Poznań 1984.

⁸ Zob. J. Izdebska, *Mas media i ich rola w kształtowaniu przez dziecko obrazu świata współczesnego i przyszłego*, [w:] W. Strykowski (red.), *Media a edukacja*, Poznań 2000.

Omówione wyżej techniki umożliwiają badaczowi poznanie i zrozumienie, jaką wartość i rangę nadaje dziecko samo z siebie różnym zjawiskom, sytuacjom, relacjom związanym z mediami elektronicznymi, kształtując w ten sposób ich indywidualny sens. Pozwalają więc one w dużym stopniu odpowiedzieć na pytanie, co dzieje się z dzieckiem, kim ono staje się w wyniku codziennego, często wielogodzinnego kontaktu z telewizją, komputerem czy Internetem.